
Tar Károly**Summa**

Regényes életrajz

III.

Ezer kilométerekkel

részlet

A teljes kötet a Magyar Elektronikus Könyvtár jóvoltából olvasható:

<http://mek.oszk.hu/12700/12720/>

..... Az igazság az, hogy a hatvanas években még nem sokan firtatták, kik közülünk a spiclik, a besúgók, inkább csak a törtetőket utáltuk, a nagyon buzgón pártosakat, akiket nem volt nehéz felismerni, hiszen örökké, a magasabb beosztásúak kedvét keresve, ott nyüzsgöttek körülöttünk, a szerkesztőségben is úgy nyilvánítottak véleményt, úgy kapcsolódtak az előttük felszólalókhöz, hogy a lelkes együttérzésükről papolva, igenelésükön kívül semmi lényegeset nem mondtak. Lelkesedtek minden felülről jött értékesnek mondott útmutatásért, vörösre tapsolták tenyerüket a kis- és az egyre sokasodó különféle nagygyűléseken.

Eszembe jut, a múlt század kilencvenes éveinek elején, szülővárosom egyik óvári házá-
nak ablakkeretében latin felirattöredéket találtak:

LIVIDE PONETVVII TANDEM (...)

NON ALIVN LEDIS TE (...)

...nem más, magadat bántod...

Kiegészíttem a következő sorral:

... ha örökké önmagad látod...

Időnként az is belém nyilallik, hogy legalább most, valóságosan látom önmagam? És az, hogy vajon, hogyan, minek néztek engem ismerőseim, barátaim, kollegáim, kortársaim? Feltételezem, hogy sokaknak én voltam a besúgó, a törtető, a gátlástalan talpnyaló. Már csak származásom miatt is. Amivel, saját magamat becsülve, sohasem kérkedtem. Tet-
ték ezt mások, sűrűn és céltudatosan.

Baráti kirándulótársaságunk egyik jó hangú, mulatós, mesterségére nézve párttörténész tagja, akinek az apja kolozsvári börgyári munkás volt, olyan környezetben, ahol számo-
san kapcsolatba kerültek a két világháború közötti munkásmozgalommal. Családnevét a háború után visszarománosítva nagybányai pártvezetőségig küzdötte fel magát, fia a párttörténész, apám illegális tevékenységéről tudva, többször dicsekedett családjá kom-
munistaságával. Megértettem, hogy kutatómunkájának értékét kívánja ezzel növelni, s

igazolni, hogy bár anyja és felesége magyar, román nemzeti érzése megkérdőjelezhetetlenek tünjön.

Egy szerkesztő, rádiós és ideig-óráig megyei aktivistaságot is vállaló tanárember pedig, a kolozsvári rádióban olyan hitbuzgóan ömlengett ifjúkommunistaságáról és szegényparaszt származásáról, hogy mindjárt tudtam, valamilyen céllal védi, vagy kelleti magát. Nem tévedtem. A törpe emberek rámenőségével „előkellő” pályát futott be a legzavarosabb időkben is. És a fordulatkor ugyanolyan rámenősséggel vallotta magát anyaszentegyháza hű emberének.

Származásom, apám múltja, nekem nyűg volt, de bizonyos vagyok benne, hogy akaratom ellenére is, előnnyel járt, az akkori szemellenzős káderezők irányította világban. Ezért belátom, hogy valamennyire joggal tarthattak a letűnt „kommunista” világ haszonélvezőjének. Pedig sem szüleim, sem családom, beleértve az egész pereputtyomat, nem gazdagodott meg a szocializmusnak nyilvánított rendszerben. És ezt nem a csökkent értelmiségűek bambaságát szenvedve tette, hanem apám szigorú erkölce szerint: a „bőség kosarából mindenkinek munkája vagy szükséglete szerint szabad merítenünk.” Bálint Tibor *Zokogó majmában* olvashatunk, igaz más körülmények között sínylődő, de hasonló „élhetetlen” családról. A háború befejezése után hirtelen vagyont vesztek és a rendszerváltás után ugyancsak hirtelen meggazdagodottak nem ugyanazok. Ebben az új világban cinkos hallgatás övezi az gazdagokat, pedig a diktatúra embereinek érték-mérője lehetne felhalmozott és mentett vagyonuk. Ők azok, akiknek hasznot hozott a letűnt rendszer, őket kellene felelősségre vonni majdnem félévszázados szenvedésünkért.

Leírtam, mennyire csodálkoztam azon, hogy Mircea barátom, amikor bementünk valamelyik kolozsvári üzletbe, nem tudta megkülönböztetni ki a magyar, ki a román elárusító, én pedig ráéreztem melyikhez, milyen nyelven szóljak. Környezetemben többen hasonló érzékenységre tettek szert, amikor a Zsebszínház előadásainak közönségéből, már a bejáratnál felismertük a szekus küldöttet, s ennek megfelelően alakult kevés szavú, mozgásközpontú előadásunk. Újságíró kollégáink közül is tudtuk, kitől kell tartanunk, figyelmeztettük egymást. Emlékszem, amikor csíkszeredai Ifjúnunkás olvasótalálkozónkra készülve egyik helyi kollega sziszegve reánk szólt:

- Vigyázzatok, jön Gyarmati!

Nem ismertem, nem értettem miért kell vigyáznunk. Évekkel később az Előre főszerkesztőjének jobb kezeként, egyféle káderesi minőségében megismertem. Érdekes, hogy akár Iliescu, akit már a rendszerváltozás előtt a diktátor utódjának tartottak, ő is utódként mutatta magát az egykor kapitányi rangban fővárosi magyar laphoz irányított és „örökös főszerkesztőnek” megtartott főnök mellett, majd simán átvette a főnökséget az Előreből átalakult Romániai Magyar Szónál. Az összehasonlítás sántít, mert Iliescu kegyvesztétként került a „forradalom” élére, míg az Előre nagymenője, kollégái bólintására maradt a lap élén. Kifelé, ötös vezetést mutattak az újraalakult lapnál, de a szerkesztés dandárját ugyanaz végezte, aki egykor főszerkesztőm volt. Az ő tapasztalata, gyakorlata és munkabírása kellett ahhoz, hogy az új névvel indított lap összeálljon. Vajon milyen érzések környékezték egykori kollégáimat, amikor a nyaklótlanul hozsannás lapszámok után, a hirtelen letűnt rendszer temetésekor, mondhatni a maguk ellenében

írtak és szerkesztettek? S még csak vezetőjük sem változott.

Ilyen látszatváltozásra csak a politika képes. Kiváltképpen a román politika, amit az egyszerű emberek köpenyfordításnak neveznek. Kétségtelen, hogy mindenféle változás, a megszokottak, a beidegződöttek csikorgása közepette történik. Így történt ez nemcsak a fővárosban, hanem Kolozsváron is, ahol a helyi magyar lap főszerkesztőjét nem belsők, hanem kívülről jöttek mondatták le, küldték haza. Bukarestben, nyilván nem akadtak ilyenek, azért történt a „meleg-csákányváltás” úgy ahogyan történt. És ezért szó sem eshetett holmi lelkiismeretvizsgálatról: egykori kollégáim válogatás nélkül egymást mentették át a régi hű szolgálatból az új „még hübb” szolgálatába. Nem lehetett ez ellenükre, hiszem, hogy mindnyájunkban élt valamiképpen a változtatás vágya, lehetséges, hogy az évtizedes robotolásban, fokozódó maguk féltése miatt, a belenyugváson kívül az elvárt hozsannázás undorító túlzásában éltek ki maguk.

A változások utáni hónapokban, akadtak olyanok, akik ujjal mutattak a besúgókra. Az ilyen leleplezések, ha a sajtóhoz közel álló személyeket érintettek, heves ellentámadásokat váltottak ki, takargatni kellett mindent, ami általános vizsgálathoz vezetett volna. És a „békés átmenet” sikerült. Ma pedig minden aljas tett elavult, nem érdemes beszélni róla. Ezt nyilván, azok igenelik, akiknek takargatni valójuk van.

Felsejlik bennem a háború utáni munkásmozgalmi verifikálások emléke. Anyámtól tudom, hogy a közösségben végzett „gyónások” katarzisaitól erősödött az emberekben a becsületesség tisztelete. Ismertem olyan kizártakat, akiket fiatalkori meggondolatlanságuk beismerése tett emberré. Félreértés ne essék, nem a felelősségre vonást hiányoltam és hiányolom, hanem ki-ki lelkiismeret-vizsgálódását, amit az egyházi gyónásnál is személyre szabottabban kellett volna elvégezni, s amit feltételezésem szerint többen elvégeztek magukban. Néhányan, amennyire bátorságukból jutott, a nyilvánosság előtt is megtették ezt. De a rendszerváltás lélegzetelállító, küzdelmes és reményteljes történéseiről majd később, időrendi sorrendben kell beszámolnom. Ki tudja, eljutok-e odáig? Ezért nem tartom szerkesztési hibának, ha olykor elkalandozva, gondolataim virtuális képernyőjére tolaodó mondatokkal megszakítom a kronologikus visszaemlékezés medrében hömpölygő történések láncolatát.

Vizsgálgom, vajon értem is összerendeztem, amikor megjelentem valamelyik társaságban. Színeztet, később pedig sötétedő üvegű szemüveget viseltem, mert szemem ideg-rángásai fokozatosan sűrűsödtek, odajutottam, hogy, amikor valakivel beszéltem, egyik kezemmel szemem sarkát nyomtam, hogy ne pislogjak olyan sűrűn, ne zavarjam beszélgetőtársam. (Mostanában egyre gyakrabban hallom, hogy a riporter beszélget, vagy beszélgetett. A mi időkben valakivel és valakikkel beszélgettünk. A beszélgetni igényem nem volt első, második és harmadik személyben egyes száma. Igaz, olykor beszélgetek magam is, de csak magamban.) Emlékszem időnként Trabantom vezetése közben is meg kellett állnom, mert sűrűn rebegő szememmel nem láttam az utat, várnom kellett, hogy az ideges rángások mérséklődjenek. Aztán főszerkesztő koromban egy kedves sebész nő a marosvásárhelyi szemklinikán szemem körül elvágta az idegeket, egy darabig nézése a kapu előtt bámuló borjúéhoz volt hasonlatos, de az élet előre nem látott idegpróbáinak nyomása alatt, újra sűrűbben pislogtam a miskolci kocsonyában lapuló békánál. Sötét szemüvegemre mondta a feleségem:

- Olyan vagy, mint egy szekus!

Bizonyára mások is ezt gondolták. Mondhatom nem esett jól, hogy ilyenek láttak.

Svédországban az egyik magyar vezető hordott ilyen szemüveget, s hiába hessegetem a gondolatot, úgy nézett ki, és úgy viselkedett, olyan régi, otthonról hozott módszerek szerint viselkedett, mint a szekusok, a besúgók, az ellenségeink.

Az eltelt két évtized alatt rendre kiderült, s ezután bizonyára minden besúgóról kiderül ki volt, s az is, hogy ki, miért vállalta a mások és a maga bemocskolását. S talán akkor megbizonyosodhatunk arról is, hogy hiába minden idegfeszültségben telt évünk alatt szerzett felismerő tulajdonságunk, sem külalakjáról, sem viselkedéséről, legkevésbé szavaiból nem sejtettük, ki volt valóban velünk, és ki ellenünk. Mert sokan voltak. De nem elegen ahhoz, hogy mindenkit kordában tartsanak. A jövőben ezért nem őket, hanem az ellenállókat kell keresnünk. Az ellenállókat, akiknek tetteit elhallgatták, elhallgatják és kézlegyintéssel kicsinyítik azok, akik a maguk gyávaságát leplelve, a visszahúzóds leplebe gubózva, lelkiismeretüket altatva, csökönyösen felmentik maguk. Életre szólóan fájhat ez, azoknak, akik hisznek, és azoknak is, akik nem hisznek a mindannyiukra váró végső elszámolásban.

Imecs Jenő egy időben a gint kedvelte. Sorosként, egyszer engem is meghívott, hogy elkísérjem a gyermekkoromból kívülről csodált New York szálloda éttermébe, ahol már csak halványodó emlékezetemben tanyáztak kávéházi asztaluknál városunk nevezetes személyiségei. A Continentálnak átkeresztelt helyen, Jenő olykor furcsa rendelkezéseivel kápráztatta el, nemcsak a pincéreket, hanem a fiatalabb újságírók közül azokat is, akiket kénye vagy valamilyen, titkolt szándékának megfelelően kedve szerinti kiválasztottként meghívott délelőtti pihenőjére.

– Főúr! – szólt főtitkári szigorúságot erőltetve arcára, olyan határozottsággal, amilyent még főszerkesztő koromban sem sikerült produkálnom – Főúr! Hozzon nekem féldeci gint, lehűtve és ezt... – bal karját méla mozdulattal úgy emelte arca elé, hogy miközben nyitott tenyerével álljt parancsolt a fekete-fehér uniformisában feszengő fiúnak, lecsúszó kabátujja és mandzsettagombos ingujja alól előbukkanó Pobeda márkájú karórájára jelentőségeltjes pillantást vetve folytathatta – minden negyedik percben addig ismétlje, amíg Állj-t! nem intek...

A pincér század eleji stílusban biccentett, sejtette, hogy ehhez nem jár csodálkozás, és semmi más egyéb, mert egy úriember nem kérdez, nem csodálkozik... Háromnegyed órát töltöttünk az étterem kávézójában, Jenő simán lehajtott tizenegy felest. Szerencsémre nem erőltette, hogy kövessem példáját, de ettől nem lettem nála józanabb. Visszatérve a szerkesztőségbe, feltűnés nélkül átnézte lepedőnagyságú lapunk egy oldalnyi anyagát, az összekaszabolt írásokat átgépeeltette és nyomdába küldte.

Nem az ital, hanem Jenő visszafogott érdeklődése miatt kerültem akkor zaklatott állapotba. Jenő tudta, Mirceát én hoztam a szerkesztőségbe, nem titkoltam, hogy iskolatársam volt és a barátom. Némi tapasztalat birtokában segítettem neki beilleszkedni, több közös riportot írtunk.

– Tudod, mit hírsztelnek a barátodról? – kérdezte a harmadik pohár után Jenő.

Nem tudtam.

– Az a hír járja, hogy besúgó!

Hallgattam.

– Tudom, nem jön, hogy elhiggyed, de lehet benne valami. Jó neve van... – mondott még mást is indoklásul, de képtelen voltam figyelni rá.

– Nem hiszem! – feleltem kurtán.

Nem erőltette, másról beszélgettünk. Nem firtattam, hogy kitől származik a Mirceát gyalázó hír. Visszagondolva, nem is lehetett egyéb célja, mint bogarat tenni a fülembe. Mert az, hogy Mirceát román anya szülte, egyre fontosabbá vált a szerkesztőségben, a megyei párt káderesei is nyilvántartották ezt, és a tudálékosak arról beszéltek, hogy Dózsa Sándor párttitkárunknak nemsokára Mircea javára kell megválnia örökösnek hitt tisztjétől. Azt, hogy Imecs jóban van a Dózsa feleségével, mindenki tudta. Mari írásait az ő útmutatásai szerint írta, ő javította és közölte olykor kivételezett tálalásban. Mircea gyanúsításának terjesztésével jó szolgálatot tettem volna, végül is a pártalapszervezet választotta a titkárt, s olykor előfordult, hogy nem a felülről ajánlott egyénnek szavaztak a tagok bizalmat. Ha csak úgy, kávézás vagy sörözés közben, Mircea barátjaként tovább adom a hírt, bizonyára meggondolkoztattam volna kollégáimat.

Másnap, tisztafej szolgálatom után, déltájban mentem be a szerkesztőségbe. Délutáni távozásunkkor Mircea mellé szegődtem. A Fötéren, szoltam neki, hogy fontos kérdezni valóm van. Egy padra ültünk. Mátyás király a tőle megszokott, bronzba merevedett komolysággal figyelt reánk.

Mondtam Mirceának, mivel gyanúsítják.

– Barátod vagyok, tudnom kell az igazat... – Nem szoltam arról, hogy kitől hallottam a gyanúsítást.

Mircea megsértődött. Nem válaszolt kérdéseimre. Szótlanságával tüntetett.

Elváltunk.

Másnap délelőtt szobájába hivatott a főszerkesztő. Az akkoriban szokásos, jóságos és mindent megértő, de mindent tudó káderesek sablonos hangján előbb egészségi állapotról, majd szüleimről kérdezett, hogy barátinak akart beszélgetésünket megalapozza. Utáltam az ilyen körülményeskedést, élesnek sikerült kérdésemmel, kettéhasítottam a nyálás csomagolását gordiuszi csomót.

– Mirceáról van szó?!

Kovács elvtárs arcára akaratlanul is kitérdepelt az ájtatos meghökkenés. Olyan képet vágott, mintha ünnepi vezércikkének olvasásakor bekezdéseket átugorva, magamat türtőztető szándékkal varázsszavakat mormoltam volna: blabla blablabla... Nagyot sóhajtva, hátradőlt karosszékében, és úgy nézett reám, mint a tanár, akinek kedvenc témája ecsetelését félbeszakítja a fegyelmezetlen tanítvány.

– Igen, róla van szó! És rólad, aki valótlanságot terjesztve zavarba hozod... zavarba hozod a lapot...

A megszokott bő lére eresztett korholás következett, aztán arról érdeklődött, kitől, mit hallottam. Nem tetszett, hogy ezt megtagadtam tőle. Biztosított, hogy mindent tud – ezt a mondatot ugyanazon hangsúllyal, később, a szekuritáté kihallgatásain sokszor hallottam –, mert Mircea mindent elmondott.

- Nézd, megértelek. Nem kívánsz a pletykálókkal egy követ fűjni. De mi, ugye barátok vagyunk, nekem nyugodtan elmondhatod...

– Nem vagyunk barátok! – nyögtem ki hirtelen, és mert nyersebbre sikerült, mint akartam, sietve hozzá tettem:

– Mircea a barátom, te pedig főnököm vagy!

Farkasszemet néztünk. Amíg megrökönyödötté formálta arcvonásait, láttam, miként távozott belőle az irántam való szimpátiának legapróbb maradéka is. Nem vált javamra, hogy sikerült felhúznom. Miután kurtán-furcsán elbocsájtott, Mirceát kerestem. Hült helye volt. Rovatvezetőjétől megtudtam, hogy hirtelen, családi okra hivatkozva, főszerkesztőnk jóváhagyásával, nyári szabadságot kapott.

Mirceával, miután visszatért szabadságáról és a fiatalabb jogán jól lekaptam, kibékültem.

Főszerkesztőmmel nem.

A hatvanas évek elején, az erősödő személyi kultusz továbbgyűrűzésének köszönhetően, a főszerkesztő születésnapját pezsgővel ünnepeltük. Erőt vettem magamon, hozzáléptem, köszöntöttem. A koccintás elmaradt.

Elfordult.

Akkor már tudtam, hogy számomra nem terem több babér a szerkesztőségben.

Főszerkesztőnk karrierje jó darabig töretlen volt, tiszteletem iránta őszinte. Munkás mivoltát hangsúlyozandó egyszerűen öltözködött, láttam, amint nem a szerkesztőségi kocsik egyikével, hanem szerényen a szerkesztőség kerékpárján sietett a pártbizottság aktivistái által kijelölt feladatainak színhelyére. Miután elkerültem a laptól, párttörténész ismerősöm dokumentumaiban olvastam a Magyar Népi Szövetség felszámolásában végzett „eredményes” munkájáról, és végleg megkérdőjeleztem pártos őszinteségét. Addig puritánságát, félszégét, melós munkabírását tiszteltem. De tapasztalnom kellett, hogy ő sem kivétel: a hatalom, mindenütt mindenkit megmásít, a vezetők előbb-utóbb a saját érdekeiket tekintik elsődlegesnek, felrúgják saját erkölcsi szokásaikat. Fejétől bűdösödik a hal, ha nekik szabad, nekem is lehet alapon, apránként közösségelenssé váltak.

Régi zsidó gyülekezetről olvastam valahol, tagjaik azért is imádkoztak, hogy a „szoférek” ne gazdagodjanak meg, mert ha meggazdagodnak, ellustulnak, felhagynak az írással, és akkor a mezuzá és a t'filin még drágább lesz.

Főszerkesztőm sem kerülhette el sorsát, ahogyan egyre inkább megszokta vezetői státusát, úgy alakította életét, és egyenlőséget hirdetve, magát egyenlőbbnek képzelve, egyre többet merített a vezetőknek kivételezetten őrzött bőség kosarából.

*

Ha valaki néz reám: vagyok. Megszületek mindenkiben, aki reám néz. S ha meglát, közelebb kerülhetek hozzá, benne élhetek. Akit nem látnak, akiről nem beszélnek: az nincs. Csak magában van. Élete, halála közömbös, nem számít. Minden percben születnek és halnak emberek. Minden percben megláthatnak és megszülethetünk. Ha észre nem vesznek, tetszhalottként tengődünk, halálnak halálával halunk.

Megfigyelő kamerákkal tele a világ, és mégis úgy érezzük, nem látnak minket. Istenben bízunk, az ő szeme mindent lát. Mióta élünk virtuális világban? És meddig? Mikor jön

el az emberséges „látva lássanak” ideje, a „sose halunk meg” kurjantások valósága? Amikor életünkben és halálunkban is észrevesz a világ.

Minél szűkebbre szabjuk világunk határait, annál követelőzőbbek vagyunk észrevételezésünket illetően. A magunk megmutatását példamutatásunk kényszere erőlteti. A magunkba vetett hit. A bennünk tátongó és harsogó féltés, hogy kevés a felelet a „ki látott engem?” visszhangjára.

Akiknek megadatik az öntömjézés orvossága, boldogan élnek saját gyártmányú tükrük előtt, ahol a meglátás élvezetét önkielégítéssel szerzik. A közösség utáni vággyal áldott és vert, a mások látásában születő és csakis ott igazán élő ember, szemek tüzében lubicokolva ég, tüzének melegét, fényét onnan meríti, magában is így teremt világot.

És mégis: megvilágosodása legbensőbb ügye. Önmagával való elszámolás.

Nézzünk hát magunkba. Lássunk meg magunk, hogy életet sugározhassunk titkaink mélyéről serkent kitekintésünkkel.

*

Most, amikor évtizedek múltán, felmondom a kollégáimmal, ismerőseimmel, kortársaimmal történeteket, elgondolkoztat, hogy miként tehetem ezt kivagyiság nélkül, hiszen szándékom szerint, nem ítélni szeretnék, hanem csak azzal az őszinte egyszerűséggel, ahogyan ezt Hrabal Sörgyári capricciójában a hangoskodó Pepin bácsi teszi, rácsodálkozva igyekszem tenni arra a szeszélyes világra, amely mindnyájunkat valamiféle zenei kompozíció keretein belül körülvesz és alakít, sorsunk szertelen történéseinek szabálytalanságai szerint. Próbáltam ezt némi sikerrel szerenád jellegűen megfogalmazni díjazott, már a címében is groteszknak akart regényemben: Szerenád dobra, cintányérra és más ütőhangszerekre. Ilyenformán a memóriámból kitüremkedő történetek legfennebb némi tanulással szolgálnak, s a lehetőséggel, hogy társaimhoz igazodásomról utólag képet alkothassak: lám, milyen világban éltem, kiknek a vonzáskörében alakult és alakítottam sorsom.

Montaigne vezet:

Legrosszabb cselekedeteink és tulajdonságaink sem lehetnek oly rondák, mint aminő ronda és gyáva, ha nem merjük bevallani őket.

Trencsényi Diána.: Önarckép